

BİZ TOPLULUĐU

**İNSAN HAKLARI, DEMOKRASİ VE ADALET
KOMİSYONU**

PARTİ-İÇİ DEMOKRASİ RAPORU

MART, 2023

1.GİRİŞ

Demokrasiye dair tartışmalar uzunca süredir farklı perspektiflerden yürütülmektedir. Demokrasi ve demokrasinin kurumsallaşması genellikle bir dizi sosyo-kültürel dönüşümle birlikte ele alınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, demokratikleşme açısından çok partili siyasi hayata geçtiği 1946'dan bu yana sadece devletini oluşturan toplum ve bireyleri için değil; tüm dünyada özgüllükleri barındıran bir örnek olarak ele alınmıştır. Zira dünya entelektüellerinde demokrasinin kurumsallaşması için toplumun bir dizi evreden geçmesinin gereklilik olduğuna dair hakim düşünceler vardır. Bu düşünceler genel çerçevesi itibariyle feodalizmden, piyasa feodalizmine, piyasa feodalizminden, sanayileşmeye, sanayileşmeden de endüstrileşmeye giden süreçte bir toplumsal dönüşümü öngörmektedir. Bu dönüşüm bireyselleşmeyi beraberinde getirecek, maddi kültür belirginleşecek, tebaa bilincinin yerini vatandaş olma bilinci alacak, eğitim düzeyi yükselecek ve bu gelişmelerle birlikte; devletler de gönüllü ya da zoraki olarak var olabilmek için demokratikleşecektir.

Bu düşünce halen genel hatlarıyla makul bir açıklama olarak görülmekte olsa da yanlısamaları olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yapılan ciddi eleştiriler bu yaklaşımın batı merkezli olduğu üzerinedir. Batı merkezli yaklaşımlar dahi bir takım boşluklar göze çarpmaktadır. Sözelimi, bu evrelerden geçen Almanya'yı nazizme iten neydi sorusu sorulmayı hak etmektedir. Bir başka düşünceye göre modernleşme ve küreselleşmeyle birlikte özgürleşme ve demokratikleşme toplumun altından üstüne bir dönüşüm talebini getirecek; bu süreç liberal demokratik rejimleri doğuracaktı. Türkiye Cumhuriyeti'nde demokratikleşme talebi niçin toplumun tabanından değil; eğitilmiş bir dar zümre tarafından ortaya atıldı ve gerçekleştirildi ?

Bu soruya uğradıktan sonra ilerlemek gerekirse, dünyada küreselleşme ve modernleşmenin demokratikleşmenin aksi sonuçları doğurduğu örnekleriyle bilinmektedir. Bunu soyut bir nazariyat düzeyinde dalgalar olarak açıklayan yaklaşımı makul bulabiliriz ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin özgüllükleri dikkat çekmeye devam edecektir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından demokraside verdiği sınavlarda pek de mahir olmadığı toplumun malumudur. En demokratik olarak kabul edilen anayasanın darbenin ardından hazırlanmış olması bir gerçektir. Katılım ve çoğulculuk parametreleriyle görece başarılı kabul edebileceğimiz 60'ların ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin topallaması sona ermemiştir. Yeni bir dalga olarak kabul edebileceğimiz küreselleşme ve modernleşmenin hızla yol alması 1980'lerin ikinci yarısında hızlanmış ve 2008 krizine neo-liberalizm hakim paradigma olmaktan geri durmamıştır. Ve fakat 2008 krizinden itibaren dünya siyaseti yeni bir hakim paradigma arayışına girerken muhafazakar-milliyetçi reflexler yükselmiştir. Yeni sağın, neo-liberalizmle olan etkileşimi halen siyaset felsefesi ve sosyolojisinde önemli yer tutmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, bu reflexlerden nasibini almaktan geri kalmamıştır. Anlayacağınız demokratikleşme ve küreselleşme arasında kurulan etkileşim de tartışmaya açıktır.

Yüzeysel de olsa büyük ölçekte bir demokrasi tartışması yürüttükten sonra niçin Türkiye Cumhuriyeti'nin özgüllükleri yüksek bir örnek olarak dikkat çekileceği anlaşılmaktadır. Bu öneriler çerçevesinde yeterli ölçüde açıklanamamaktadır. – ancak Keyder, Mardin gibi düşünürlerin farklı yaklaşımları bu soruya yanıt aramakta dikkate değerdir.-

O halde Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki demokrasi olgusunu nasıl ele almak gerekmektedir ? Pek tabii bu soru oldukça geniş ve yetkin açıklamasını derlemek fevkalade meşakkatlidir.

Bu soruya bir yanıt verebilmek için doğru parametreleri seçerek bir tipolojik karşılaştırma, tarihsel kırılmalar, toplumsal özellikler çalışılmalıdır. Kısacası sosyoloji, tarih ve siyaset bilimi çok-modlu kullanarak geniş bir çalışma yapılmalıdır.

Ve fakat siyasi kültürün mühim bir etken olduğu bizce gün gibi durmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti'nin kolektif hafızasında gömülü siyasi kültüründe kapıkulluğu olgusunun ve ittihatçılığın baskın öğeler olarak görüldüğü de açıklanmalıdır. Meşruiyetini kandan ve dinden alan patrimonyal bir otoritenin ekseninde kurumsallaşan bir devletten, dar elitinin çözülüşü önlemek maksadıyla uygarlaştırmaya çalıştığı ve bunu militarist düsturla yaptığı bir devlete, ardından da tüm bu çabalara karşın yeni bir devleti yine militarist düsturla yeni devleti inşa eden bir kurucu kadronun varlığı çizgisel olarak önemlidir. -Bu sözcükler eleştiri ya da tenkit için seçilmemiştir, tarifin belirginleşmesi için seçilmiştir.- Bu dönüşümle beraber önce kapıkulluğu daha sonra da ittihatçılık kolektif hafızada siyasi kültürün baskın öğeleri olarak yerini almıştır. Bu siyasi kültürün değişerek de olsa yaşıyor olduğunu düşünmekteyiz. Ve bu durumun Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin içkinleşebilmesi için mühim bir kilometre taşı olarak kabul ettiğimiz parti-içi demokrasinin tesisi hususunda zihinsel bir blokaj işlevi gördüğünü öne sürmekteyiz.

Bu raporda siyasi kültürün bileşenleri ve etmenleri detaylıca ele alınıp tartışılmayacaktır. Biz gençler, bu raporda siyasi kültürün baskın olan iki öğesinin betimlenmesinin ardından, bunlarla paralel olarak demokrasinin kurumsallaşmasında hayati önem arz eden parti-içi demokrasinin tesis edilmesinin önemini vurgulamaktayız ve çözüm önerilerimizi sıralamaktayız.

Toplumsal grupların, çıkar gruplarının siyasi süreçlere, karar alma süreçlerine katılımını; Türkiye Cumhuriyeti'nin topyekun ilerleyişi için elzem kabul ediyoruz. Zira toplumun yarının Türkiye'sine hazırlanabilmesi, bu değişimi sindirebilmesi, benimseyerek işletebilmesi için siyaset kurumunun önemli unsurları olan siyasi partilerin öncü olması gerektiğini savunuyoruz. Parti merkez teşkilatından, taşra teşkilatındaki ilçe kongresine, genel seçimlerde adayların belirlenmesine kadar her süreçte özgürleşmenin, partileri özgürleştireceğini, özgürleşen partilerin demokrasiyi özgürleştireceğini, özgürleşen demokrasinin, devleti özgürleştirerek zenginliği, bölüşümde adaleti, ilerlemeyi getireceğini düşünüyoruz. Parti-içi demokrasinin aksaklığından kaynaklanan sorunlar azımsanmayacak boyutlardadır. Bunlardan en önemlileri: Toplumsal taleplerin saptanamaması, seçen ve seçilen arasındaki ilişkilerinde asimetri ortaya çıkması, bu asimetrinin seçenleri farklı yollara yönlendirmesi ya da siyasal süreçlerden uzaklaştırması, kabiliyetli ve ehliyetli figürlerin sistemin içine dahil olamamasından dolayı karizmatik otoritenin sürekli kendisini yeniden inşa etmesi, sosyal devlet işleyişinin bozularak devletin partileşmesi ya da şahsileşmesi, partide etkin alanın zenginlerin tahakkümü altında bulunmasının siyasetin zeminini, kapsamını daraltması ve siyasi yozlaşmanın toplumsallaşmasıdır.

Bu sebeple bizce, parti-içi demokrasi, toplumun ve ülkenin aydınlanabilmesi için olmazsa olmazdır.

2.ÖNERİLERİMİZ

Bu çerçevede parti-içi demokrasinin tesisi ve kurumsallaşması adına çalıştığımız 38 önerimizi sıralıyoruz:

- 1) Partilerdeki oligarşik eğilimin sonlandırılması, baskıların kaldırılması, katılımcılığın benimsenmesi; lider, organ ve teşkilatların belirlenmesinde hakim olan yaklaşım olmalıdır. *Özgür parti, özgür siyaset* yaklaşımı benimsenmelidir.
- 2) Her partinin ve bu partinin hitap ettiği tabanın parti-içi demokrasi anlayışı farklılaşmaktadır. Bu farklılaşmaya saygı duyularak yumuşak bir geçiş hedeflenmelidir.
- 3) 1982 Anayasası ve bu anayasanın ortaya koyduğu yaklaşım yeniden gözden geçirilmelidir. Yeni bir felsefe aranmalı ve yönetimde istikrar yerine temsilde adalet ve siyasette çoğulculuk ilkesini imleyen bir yaklaşımla hareket edilmelidir. Halkın yönetimi değil; özgür halkın yönetimi yaklaşımına geçilmelidir.
- 4) Özgür parti, özgür siyaset yaklaşımı çerçevesinde 2820 sayılı kanunda gerekli düzenlemeler yapılmalı ve kanunun demokratik olan tüm uygulamalara el verecek hukuki zemini sağlamlaştırması tesis sağlanmalıdır.
- 5) Kapatma rejimi terk edilmeli ve partilerin kapatılması değil; çoğalması teşvik edilmelidir.
- 6) Partilerde tüzüklerinin eksiksiz işletilmesi ve parti-içi demokrasi süreçlerinin şeffaf şekilde işletilmediği durumlarda ölçülülük ilkesi çerçevesinde cezai yaptırımlar uygulanmalıdır.

- 7) Partilerde örgütlenmede tek tipçi anlayış terk edilmelidir. Parti örgütlenme yöntemlerinde güncellemeye gidilmeli ve elektronik tabanlı örgütlenmeler de düşünülmelidir.
- 8) Partilerde finansman sorusunu önemli bir engel olarak görülmektedir. Bu noktada mali denetim önemle gerçekleştirilmeli ve tüm partileri hedefleyen, kapsayan bir muhasebe sistemi aranmalıdır. Partilerde finansmana yaklaşım kümeleşmeyi önleyecek şekilde yapılmalıdır. Aidatların belirlenmesinde üyelerin gelirlerine göre bir oran tanzim edilmelidir.
- 9) Partilerde genel başkanlığa, yetkili organlara ya da herhangi bir adaylığa aday olacak tüm partililerin mal beyanında bulunması zorunlu kılınmalıdır.
- 10) Partilerde merkez teşkilatından ilçe teşkilatlarına kadar tüm yöneticilerin sermayedarlarla olan ilişkileri düzenlenmeli, bu ilişkilerin sınırı çizilmeli ve şeffaf şekilde kamuoyuyla paylaşılmalıdır.
- 11) Partilerde özellikle teknik olarak ifade edilen konular için danışma kurulları kurulmalı ve bu kurullara alanında uzmanlığı tescillenmiş partililer ya da partisiz gönüllü vatandaşlar görevlendirilmelidir.
- 12) Partilerin diğer partilerle, diğer demokratik kitle örgütleriyle, diğer toplumsal gruplarla ya da örgütlenmelerle olan ilişkilerinin belirli aralıklarla şeffaf şekilde kamuoyunun bilgisine sunulması sağlanmalıdır. Arka kapı teması zorlaştırılmalıdır.
- 13) Partilere üyelik kolaylaştırılmalı ve bir partiye üyelik damgalanma vesilesi olmaktan çıkarılmalıdır.
- 14) Parti disiplin süreçleri ölçülülük içinde götürülmeli, parti içi disiplinin sağlanmasında ahbap çavuş ilişkileri engellenmeli ve parti içi disiplinin işletilmesinde tarafsızlık eksiksizce uygulanmalıdır.

- 15) Partilerde merkez ya da il – ilçe teşkilatı ayrımı yapılmaksızın görev yapacak olan tüm yöneticilerin ve yetkili organların seçiminde kadın ve genç kotası uygulanmalıdır.
- 16) Partilerde karar alma süreçlerinin daha katılımcı ve daha şeffaf şekilde gerçekleştirilebilmesi için önemli konularda doğrudan üyelerin katılacağı oylamalar yapılmalı, bu oylamalarda hem yüz yüze hem de çevrim içi oy kullanma olanağı sağlanmalıdır.
- 17) Partilerde merkez ya da il – ilçe teşkilatı ayrımı yapılmaksızın görev yapacak olan tüm yöneticilerin ve yetkili organların seçim yoluyla işbaşı yapması öncelenmelidir.
- 18) Partilerde merkez ya da il – ilçe teşkilatı ayrımı yapılmaksızın görev yapacak olan tüm yöneticiler ve yetkili organlar dönem sınırlamasına tabii tutulmalıdır.
- 19) Özgür parti, özgür siyaset yaklaşımı kapsamında yöneticilerin ve yetkili organların seçimlerinde bir prensip olarak sadakat değil; liyakat öncelenmelidir.
- 20) Partilerde delegelik sistemi ya kaldırılmalı ya da yeniden gözden geçirilmelidir.
- 21) Partilerde delegeliğin kaldırıldığı bir seçenekte; delegelik yerine hakim teminatlı üyelik sistemine geçilmelidir.
- 22) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde genel başkan, il başkanı ve ilçe başkanının birinci dereceden akrabalarının ilgili teşkilatta görev alması engellenmelidir.
- 23) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde merkez ya da il – ilçe teşkilatı ayrımı yapılmaksızın görev yapacak olan tüm yöneticiler ve yetkili organlar üyelerin oylarıyla seçilmelidir.

Bu seçimlerde yüz yüze oy verme seçeneğinin yanında çevrim içi oy verme seçeneği de değerlendirilmelidir.

24) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde büyük kongre yahut kurultayda genel başkan seçimi ve yetkili organların seçimi üyelerin oylarıyla gerçekleştirilmelidir. Yetkili organda genel başkana %10'luk bir kontenjan ayrılmalıdır. Sözgelimi, 70 partiliden oluşacak bir Genel İdare Kurulu için, genel başkana 7 kişilik kontenjan ayrılmalıdır. Denetleme ya da disiplin işi yürütecek organ için organ için herhangi bir kontenjan ayrılmamalıdır. İl ve ilçe kongrelerinde de aynı uygulamalar sürdürülmelidir.

25) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde yetkili organlara aday olmak için şartlar kolaylaştırılmalıdır. Genel başkanlık ve yetkili organlarda yöneticilik için bir dönem sınırı getirilmelidir. Genel başkanın birinci dereceden akrabalarının üst-düzyer görevlerde bulunması engellenmelidir.

26) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde mahalli idareler seçimi için ilçe belediye meclis üyesi adaylarının belirlenmesi için ilçeye kayıtlı olan üyelerin, ilçe belediye başkan adayının belirlenmesi için ilçeye kayıtlı olan üyelerin, il ya da büyükşehir belediye başkan adayının belirlenmesi için ilçe kayıtlı olan üyelerin oy kullanabileceği önseçimler yapılmalıdır. Önseçimlerde hem yüz yüze hem de çevrim içi oy kullanılabilir hibrit bir sistem adapte edilmelidir.

27) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde genel seçimler için milletvekili adaylarının belirlenmesi için ilgili seçim çevresinde kayıtlı olan üyelerin oy kullanabileceği önseçimler yapılmalıdır.

Önseçimlerde hem yüz yüze hem de çevrim içi oy kullanılabilir hibrit sistem adapte edilmelidir.

Milletvekili listeleri için genel başkana bir seçim çevresindeki aday sayısının %10'unu aşmayacak şekilde seçim çevrelerinde kullanılabileceği %3'lük bir kontenjan verilmelidir.

Sözgelimi, 600 milletvekili aday için genel başkan 18 kişilik bir kontenjan inisiyatifine haiz olmalı ve fakat bu inisiyatifi 14 milletvekili çıkaran Kocaeli'de milletvekili sayısının %10'unu aşmayacak şekilde kullanmalıdır; genel başkan Kocaeli'de 2'den fazla kontenjan aday gösteremeyecektir.

28) Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde, partinin tek başına iktidar yahut koalisyon ortağı olarak iktidara gelmesi halinde; bakanlar kurulunda görev yapacak isimlerin seçilmesi için genel başkana bir görev için 4 namzet belirleme, yetkili organa bu 4 namzet arasından bakanı seçme hakkı tanınmalıdır. Daha ideal bir senaryoda, yetkili organa 4 namzetten 2 tanesini seçme, üyelerin oy kullanacağı bir çevrim içi oylamayla da 2 tanesinden partiyi ve seçmenlerini temsilen bakan olacak kişiyi seçme hakkı tanınmalıdır.

29) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda delegelerin sayısı artırılmalıdır.

30) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda delegelerin doğrudan üyeler tarafından hem yüz yüze hem de çevrim içi oylamayla seçilmesi sağlanmalıdır.

31) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda genel başkan, il başkanı ve ilçe başkanının birinci dereceden akrabalarının ilgili teşkilatta görev alması engellenmelidir.

- 32) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda genel başkanın, il başkanının ya da ilçe başkanının birinci derece akrabalarının delege olması engellenmelidir.
- 33) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda büyük kongredeki delege sayısı illerin nüfusuna ve partinin ilde aldığı oy oranına göre belirlenmelidir.
- 34) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda yetkili organlara aday olmak için şartlar kolaylaştırılmalıdır. Genel başkanlık ve yetkili organlarda yöneticilik için bir dönem sınırı getirilmelidir. Genel başkanın birinci dereceden akrabalarının üst-düzey görevlerde bulunması engellenmelidir.
- 35) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda büyük kongre yahut kurultayda genel başkan seçimi ve yetkili organların seçimi delegelerin oylarıyla gerçekleştirilmelidir. Büyük kongre yahut kurultaydan önce yöneticiler tarafından delegelere baskı ya da caydırma içerikli yönlendirmeler yapıldığı tespit edildiği takdirde, ilgili yöneticiler disipline intikal ettirilmelidir. Yetkili organda genel başkana %10'luk bir kontenjan ayrılmalıdır. Sözelimi, 70 partiliden oluşacak bir Genel İdare Kurulu için, genel başkana 7 kişilik kontenjan ayrılmalıdır. Denetleme ya da disiplin işi yürütecek organ için organ için herhangi bir kontenjan ayrılmamalıdır. İl ve ilçe kongrelerinde de aynı uygulamalar sürdürülmelidir.

36) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda mahalli idareler seçimi için ilçe / il belediye meclis üyesi / belediye adaylarının belirlenmesi için daha önce ilçe / il belediye meclis üyeliği / belediye başkanlığı yapmış eski partililerden, ilçede / ilde aktif olan genç üyelerden, ilçede / ilde aktif olan kadın üyelerden, ilçede / ilde faal olan ve parti üyesi olan esnaflardan, ilçede / ilde faal olan ve partiyle dayanışma içinde bulunan demokratik kitle örgütlerinden oluşan bir komisyonun adayları şeffaf şekilde mülakat yaparak, mülakatta aday adaylarını azaltması gerekmektedir. Daha sonra elemenden geçen aday adaylarının partililerin ve delegelerin davet edileceği bir toplantıda belli sürelerde konuşturulması ardından da aday / adayların netleştirilmesi hedeflenmelidir. Genel başkana aday belirleme komisyonunda sayısı 1'i geçmeyecek ve yukarıda açıklanan şartları sağlamak üzere üye kontenjanı ayrılmalıdır.

37) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda sistemine geçildiği takdirde genel seçimler için milletvekili adaylarının belirlenmesi için ilgili seçim çevresinde faal olan eski milletvekilleri, genç üyeler, kadın üyeler, parti üyesi olan esnaflardan, partiyle dayanışma içinde bulunan demokratik kitle örgütlerinden oluşan bir komisyonun adayları şeffaf şekilde mülakat yaparak, mülakatta aday adaylarını azaltması gerekmektedir. Daha sonra elemenden geçen aday adaylarının partililerin ve delegelerin davet edileceği bir toplantıda belli sürelerde konuşturulması ardından da adayların netleştirilmesi hedeflenmelidir. Genel başkana aday belirleme komisyonunda sayısı 1'i geçmeyecek ve yukarıda açıklanan şartları sağlamak üzere üye kontenjanı ayrılmalıdır.

Milletvekili listeleri için genel başkana bir seçim çevresindeki aday sayısının %10'unu aşmayacak şekilde seçim çevrelerinde kullanabileceği %3'lük bir kontenjan verilmelidir. Sözgelimi, 600 milletvekili adayı için genel başkan 18 kişilik bir kontenjan inisiyatifine haiz olmalı ve fakat bu inisiyatifini 14 milletvekili çıkararak Kocaeli'de milletvekili sayısının %10'unu aşmayacak şekilde kullanmalıdır; genel başkan Kocaeli'de 2'den fazla kontenjan aday gösteremeyecektir.

38) Partilerde delegelik olgusunun korunması durumunda Partilerde hakim teminatlı üyelik sistemine geçildiği takdirde, partinin tek başına iktidar yahut koalisyon ortağı olarak hükümete gelmesi halinde; bakanlar kurulunda görev yapacak isimlerin seçilmesi için genel başkana bir görev için 4 namzet belirleme, yetkili organa bu 4 namzet arasından bakanı seçme hakkı tanınmalıdır. Daha ideal bir senaryoda, yetkili organa 4 namzetten 2 tanesini seçme, delegelerin kullanacağı bir çevrim içi oylamayla da 2 tanesinden partiyi ve seçmenlerini temsilen bakan olacak kişiyi seçme hakkı tanınmalıdır.

3.SONUÇ

Parti-içi demokrasinin tam ve kamil anlamda gerçekleştirilebilmesi toplumun demokratik bir dönüşüm gerçekleştirebilmesiyle, birlikte barış içinde yaşama iradesinin kuvvetlenmesiyle doğrudan alakalıyken; refah devletinin, ekonomik kalkınmanın ve güvenin inşa edilebilmesiyle de dolaylı olarak alakalıdır. Bu doğrultuda parti-içi demokrasinin bina edilmesini ve bu binanın ehemmiyetle yaşatılmasının önemini vurguluyoruz. Raporumuzda, parti-içi demokrasiye dair saptadığımız sorunların çözümüne ilişkin 38 maddede önerilerimizi sıraladık. Biliyoruz ki değişim zor ve sancılı bir süreçtir. Değişim ve kabuk değiştirme bir çırpıda olacak iş de değildir. Ve fakat bu değişimin gerekliliği gün gibi ortadadır. Bu değişimin gerekliliği siyasete ilgi duymasına rağmen, parti-içi demokrasinin noksanlığından duyduğu şüphe yüzünden siyasal alandan uzak duran binlerce akranımızın tavrından dahi görülmektedir.

Bu çerçevede raporumuzun değişimin gerekliliğine dair farkındalığı artırmasını ve dönüşümün başlangıcı için bir uğrak olmasını diliyoruz.

Biz özgürlük diyoruz.

Özgür parti, özgür siyaset

Özgür siyaset, özgür birey

Özgür birey, özgür toplum

Özgür toplum, özgür yaşam.